

**„Nem súlyed az emberiség!”...**

**Album amicorum  
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József  
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde  
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István  
SZABÓ G. Zoltán



Nyitólap: [www.iti.mta.hu/szorenyi60.html](http://www.iti.mta.hu/szorenyi60.html)

MTA Irodalomtudományi Intézet  
Budapest, 2007

MÓSER ZOLTÁN

## Balassi-triptichon

### *I. Ennyi történt*

NGS. BÁRÓ GYARMATHI BALASSI BÁLINT ÚRNAK,  
Bicskéről, 2004. augusztus 10-én

Tekintetes Nagyságos Uram! Ha már megjelent előttem, és jót nevetett bátortalanságomon, elmesélem másoknak is, hogy mit művelt velem Szentmártoni Szabó Géza barátom segítségével. Tudja, ő Nagyságod jelenkori kutatója, aki összeállított egy hosszú listát azzal a céllal, hogy vegyem nyakamba a világot, és tekintetes Úr nyomába szegődve mindent fényképezek le, amit látok. Pontosabban: amit tudok. Ezek között szerepel – Nagyságodnak szomorúan kezdődő, de túl jól végződő – erdélyi kalandja is, amiért nekem egy nehezen elérhető helyet, Kóvárat kellett először a térképen, majd a valóságban is megkeresnem. (Ez a Lápos völgyében van, Külső-Szolnok vármegyében, az Ilosvai-hegységhez tartozó Kóvárvidék területén.) Berkeszpatakát is nehéz volt megtalálni, egyetlen tábla nem jelezte, hogy merre van, a bevezető köves utat azért megleltük, de aztán elbizonytalanodtunk. Innen elképesztően rögös földes út vezetett tovább, hegyre föl meg le, de érezvén, hogy itt az autóra semmi jó nem vár, gyalog folytattam a ki-tudja-hová-vezető utat. Itt csak román emberekkel találkoztam (már 1880-ban is csak négy magyar család élt itt), akik biztattak, mert valahogy megértették, hogy én a várromot keresem. Azt tanácsolták, ha a Rákóczi-várat meg akarom találni, csak egyenesen haladjak, se jobbra, se balra le ne térjek. Én annak megfelelően sietős léptekkel mentem is föl meg le, s ha jött valaki szemben, köszöntöttem románul, a csaholó kutyákat elkergettem (magyarul), de romot sehol nem láttam, sem ég alatt, sem föld fölött. Amikor már több órája baktattam, s amikor az egyik kanyarban az a kemény, rögös út is hirtelen elfogyott, elbizonytalanodtam. Ekkor gondoltam először Balassi uramra, s mondtam is magamban, hogy a fene egye meg, alaposan próbára tett, az biztos. Bevallom, kezdett elhagyni minden reménységem, de azért csak mentem tovább, immár egy alig járt gyalogösvényen, és állandóan arra gondoltam, hogy ha egy medve, vagy vipera itt, most, és én, futni, de hová? A Tekintetes Úr nyilván már látta, hogy remegett a lábam, s legszívesebben fordultam

volna vissza, de hát azért jöttem 600 kilométert, hogy visszaforduljak? Aztán amikor megláttam egy páfrányerdőt, éreztem, hogy itt valaha élet volt, s amikor negyed órával később befordult az az ösvény, és megláttam távol egy a romot, előtte egy ifjú párt, akik arra kértek, hogy fényképezzem le őket, megkönnyebbültem.

„A Berkeszpataka DK-i, Bucsonfalva É-i határában emelkedő, az itt nagy kanyart leíró Lápos bal partja fölé magasodó sziklaszirt tetejét Kővár csekély romjai koronázzák. A vár okleveles formában először 1368-ban tűnik fel olyan vonatkozásban, hogy az írás Lackfi András vajda György fiát Kővárból származónak mondja. 1378-ban Nagy Lajos király Balk és Drág román vajdának adományozta a várat, beiktatásukra azonban csak Zsigmond király idején, 1390-ben került sor. Később a Bélteki, ezektől hűtlenség okán elvéve a Drágffy család birtokába került. A mohácsi csatát követően 1526-ban Szapolyai János rendelkezett felette, majd a Habsburgok és az erdélyi fejedelmek váltották egymást a vár birtoklásában. 1538-tól fontos erdélyi határvár szerepét töltötte be. 1567-ben János Zsigmond a török segítségével foglalta vissza a császáriaktól. A 17. század elején a belső vár védelmét ellátó, Bocskai Istvánhoz hű magyar katonák kiszorították a külső várat védő császári erőket, s így az erősség Bocskai kezére került. Egy 1694-ből való leltár Kővárat háromszoros védőgyűrűből (külső, középső és belső várból) álló erősségnek írja le, ahol az egyes várfal-övek és az ezeken átvezető bejáratok közötti árkokon felvonóhidak és kapuk szolgáltak. A várfalakat külső tornyok is erősítették, egyik bástyája az ágyúk számára volt kialakítva. A belső vár udvarán templom állt, körülötte a vár életéhez szükséges különböző gazdasági épületek emelkedtek. A rejtettsége révén leginkább védett – legbelső – felső várban a lakóépületek kaptak helyet. A 16. század végétől, a 17. század elejétől kezdve a Kővár központú, Közép-Szolnok vármegyéhez tartozott terület Kővárvidék néven elkülönült, különállása egészen 1876-ig tartott, mikor területét a környező vármegyékbe olvasztották. 1703-ban, a Rákóczi-szabadságharc elején kuruc kézre jutott a vár. A bukást követően, 1715-ben Rabutin császári tábornok felrobbantatta, majd két évvel később az Erdélybe törő tatárok pusztították el Kővár maradványait. Az 1719-ben Teleki birtokká lett, hadászatiilag értéktelenné vált Kővár ezután nem épült újjá, köveit idővel széthordta a környező falvak lakossága.”\*

Ebből a hatalmas várból tehát csak annyi maradt, ami itt látható. Ha ez sem lett volna, most a semmiről mesélhetnék és átkozhatnám magamat is, de Tekintetes Balassi Uramat is. Mert ezt bizony én visszafelé csak a tekintetes Úrra és házanépére gondoltam, nem hízelgően. Ekkor jelent meg előttem teljes alakban, és én magamban vallattam is, hogy miért kellett nekem ezt a bátorságpróbát kiállnom? S ha már megtettem, még ha bátortalanul is, és mégiscsak lefényképeztem ezt a várromot, vajon lesz ezért valami jutalmam? Tekintetes Úr nem szólt, szúrós, vad tekintettel nézett rám, s én meg attól tartottam, mi

\* MISKI György, *Erdélyi és Erdélyen kívüli települések ismertetése*, 2001.



lesz, ha a kardjáért nyúl. Mert az Úr nem szokott ilyenkor sokat gondolkodni a finom megoldásokon. De most valami történhetett, mert csak annyit tett, hogy fölemelte mutatóujját, mint József Attila, és azt mondta, hogy: – *Na, azért...!!* Hogy miért, most sem tudom.

Ennyi történt ott velem. Aztán a látomás – vagyis Balassi Uram – eltűnt, az autó meg feltűnt a szomszédos domboldalon, az ég meg egy nagyot dörrenve jelezte, hogy vihar készülődik. Én pedig az autóba szállva, döcögve elindultam hazafelé.



## II. Jó lovai vannak, hamar hazaér

Amikor elhagytuk Kővárat, és egy nagy, több órás kerülővel Nagybánya után kiértünk egy jól járható útra, szomszédom mobilja, amely eddig csődöt mondott, jelezte, hogy üzenet érkezett: „vannak-e még jó hamar lovak?” Ki küldte, meg nem tudtuk soha. Bár elvakított a szembefény, én a szembülső domboldalon észrevettem egy legelésző ménest. Ezt már csak lefényképezem, gondoltam, s tolattam vissza a forgalmas úton. Ott s akkor arra az üzenetre nem is figyeltem, hisz a fényképező beállításával voltam elfoglalva. Aztán itthon megértettem, hogy az az üzenet talán megint Balassitól érkezett. Ha már lába nyomát nem is leltem, azokról a lovakról azért jó lesz szép képet készítenem. Hogy ezt nekem meg kellett tennem, hogy ez nem véletlen volt, azt is csak később értettem meg.

Kornis Gáspár, huszti kapitány, Báthoryhoz igyekezve, lovasaival Erdély északi határán, az 1575. július 10-e előtti napokban beleütközött Balassi Bálint csapatába, aki Bekes Gáspárnak készült Magyarországról segítséget hozni. Összezsaptak, s bár Kornis szét-szórta Balassi katonáit, sebesülése miatt nem tudott eljutni Báthory Istvánhoz. Balassi pedig, katonáinak elvesztése után Hagymási Kristóf kővári kapitány embereibe botlott, akik megsebesítve elfogták és a vajdához vitték. (Ezt Szentmártoni Szabó Gézától tudom.) Meg kell jegyeznünk, hogy Balassi Bálint életírói a Bekes Gáspár hadi vállalkozásában való részvételt rendszeresen kudarcként könyvelik el. Mégis, ami itt történt aztán, az egyáltalán nem mondható kudarcnak.

Tudjuk, hogy a foglyot tárt karokkal fogadták Báthoryéknál – olvasom Eckhardt Sándor 1941-ben írt monográfiájában. „Az udvari életet, az igazi magyar udvari életet itt kezdi megismerni s múzsája mindjárt megszólal a szép hölgyek és leányok körében. Legrégibb versei közül nem egy (Csák Borbála, Bebek Judit, Morghai Kata nevére) valószínűleg itt keletkezett, és alighanem itt, a János Zsigmond korában már erősen elolajosodott udvarnál ismerkedett meg azzal a humanista ízlésű gáláns, udvarló, pet-



rarkista szerelmi költéssel, s ennek hatása alatt alakította ki az első nagy magyar szerelmi lírát.”

Balassi élete végéig fenntartotta az érintkezést erdélyi barátaival és rokonaival, ekkor már azonban nem annyira a nyájas társaság, mint inkább üzleti ügyei vonzották Erdélybe. Mikor Erdélyben megírja a Júlia-ciklus búcsúénekét, elmondja, hogy „jó hamar lovakért” járta Erdély földét, „nem nagy fáradtság nélkül.

Balassi az 1590-es években már lókereskedéssel foglalkozott, és abból csinált magának pénzt, mert nagy anyagi zavarban volt. De itt nyilván nemcsak a lovakról volt szó, hisz a szép erdélyi asszonyoktól – többek között Kővár kapitányának, Hagymási Kristófnak feleségétől – kapott levelek azt mutatják, hogy a lovakon kívül másért is érdemes volt Erdélybe jönnie.

### III. Álmát adja elő\*\*\*

A Balassi-versszak alapja a magyar 19-es verssor, amely ismert volt korábban, s így nem Balassi leleménye. Készen kapta ezt a lassú hömpölygésű, elnyújtott, kényelmes versformát, de 1588–89 táján megváltoztatta azt: így született meg régi költészetünk legművészebb formája. Három periódusból (két vagy három sorból szerkesztett nagyobb egység) áll. Mindegyik 19 szótagú, s a végei rímelenek egymással. A 6/6/7-es ütembeosztású priódusokon belül páros rímeket találunk. Rímképlete: a-a-b, c-c-b, d-d-b.

A Tekintetes Úrral kapcsolatban sokszor az a gondom, hogy soha nem tudom, a katolikusok vagy az evangélikusok közé soroljam-e? Ez mindig akkor jut szembe, amikor az énekelt versei nótajelzését nézem. De hát az, hogy 32 éves korában a Tekintetes Úr katolizált, a dallamok szempontjából csak hasznára válhatott, hisz így jól ismerte és dúdolta is a zsoltárokat a szent, pápista énekekkel együtt. Ez meg is látszik verseiben.

Mindezt azért említem föl, mert elég sok vita van arról, hogy az Úr nevét viselő strófa honnan is származik. Sok tudós könyvet olvastam már, de ha nem megyek el a volt poroszországi Bransburgába (ma: Braniewo, Lengyelország), akkor soha sem tudom meg az igazságot.

Olvastam egyik levelében, hogy a Tekintetes Úr 1591-ben járt itt és időzött a jezsuiták nevezetes kollégiumában, amelynek a helyén egy ugyanolyan nagy, de teljesen új épület áll. Az is igaz, hogy azért két torony őrzi a régi formáját és hírét.

Azt is el kell mondanom, ha látná, hogy alatta, a várárookban lévő színpad és medence milyen ronda, olyan bosszús lenne, hogy csak na! Szerencsére a szemben lévő hatalmas Szent Katalin-templomot (tornya 67 méter!), amit szintén ismer az Úr, öröm volt körbejárni és fényképezni. (Hogy mi az a csillagok palotája, azt is itt értettem meg.)

Közben hú kísérem és társam bement a bibliotékába, hogy kérjen valami anyagot a városkáról. Meglepve egy könyvvel és egy különlenyomattal tért vissza, amit este elolvasott

\*\*\* Ez a rész valós történetet tartalmaz, de hogy kegyes hazugsággal is meg van fűszerezve, azt nem tagadom.

és elmondott nekem. Ez a Balassi-strófáról szóló tudós értekezés volt. Ezek szerint az egyik vasárnapon épp a Szent Katalin-templomban volt misén, és itt egy olyan szent éneket hallott, amely ismerős volt, és ezért fölfigyelt rá. Ezt az éneket már a *Hofgreff-énekeskönyvből* ismerhetette. Az Kolozsvárt jelent meg, de amit itt használtak, az Krakkóban, 1538-ban. A beszámoló szerint szöveg is fölrémlett az Úr előtt: *Jersze, emlékezzünk az örök Istennek csudálatos nagy hatalmasságáról...*

A miséről a tanulmány szerint nem egyenesen a kollégiumba ment, hanem többedmagával leült a téren, hogy szabadságos katonákhoz hasonlóan szemrevételezzék az erre sétáló úri családokat, persze elsősorban a fehérnepeket. Állítólag itt észrevette az Úr, hogy a közelben ugróiskolát játszanak, *ickáznak*, ahogy felénk mondják: a porban egy lapos, hegyes cserépdarabbal meghúztak egy érdekes formájú játékteret, ahol fél lábon, a dobókövet át-átrugdalva kell ugrálva haladni, és közben tapsolni is. Állítólag az Úr a tapsra figyelt, annak ütemére, ritmusára. Ez ilyesféle volt: **titititi-tá tá**, kétszer, közben pöckölni a másik négyzetbe, a harmadiknál ez egy **táá**-val kiegészül, s ekkor ott, abban a nagyobb négyzetben le lehet tenni a másik lábat is, lehet pihenni, majd újra fölvenni az *ickakövet*, és a következő négyzetbe dobni. És ez így ment háromszor. Ezt nézte az úr, s a rövid úton, hazafelé tartva állítólag felidézte a templomban hallott éneket, amely hatására, aztán a játék, a látvány és a dallam hatására a vasárnap csendje arra inspirálta az Urat, hogy tollat ragadjon, és bút verő szép sorokban dalolja el szerelmét:

Az mennyei orcát, életem birtokát  
ha Isten neked adta,  
angyali ábrázat ha vagyon terajta,  
mire vetsz engem kínra?  
Mennybeliek szerint ennyi sok szörnyű kint  
enyhíts meg jó szolgádban.

Tekintetes Úr, ez nekem alig hihető. Kérdem: valóban így született meg a Balassi-strófa?

